

Теоретичні основи формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи

Проблема формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи є актуальною і потребує теоретико-практичного вирішення.

Метою статті є аналіз теоретичних основ процесу формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи, яка досягається шляхом вирішення низки завдань: розкриття сутності понять самоосвіти та готовності до самоосвіти; характеристики структурних компонентів готовності до самоосвіти та окреслення основних напрямів конструктивного розв'язання досліджуваної проблеми в контексті аналізу об'єктивно-суб'єктивних чинників формування готовності до самоосвітньої діяльності.

У статті визначено, що готовність до самоосвіти є складним особистісним утворенням майбутнього вчителя початкової школи, яке формується у процесі професійної підготовки і проявляється у прагненні та здатності до самонавчання, самовиховання, саморозвитку та самовдосконалення.

Важливим у формуванні готовності до самоосвіти є цілеспрямованість, системність, цілісність і неперервність.

Подальшого наукового дослідження потребує розробка, обґрунтування та апробація моделі формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи в системі їх професійної підготовки.

Ключові слова: самоосвіта, готовність до самоосвіти, компоненти самоосвітньої діяльності, чинники формування готовності до самоосвіти, формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку українського суспільства вища освіта відіграє фундаментальну роль у житті кожної людини, оскільки виконує функцію підготовки висококваліфікованого спеціаліста, професіонала своєї справи. Особливо актуалізується роль вищої педагогічної школи, адже від професійної майстерності сучасного вчителя залежить особистісне становлення підростаючого покоління. Спостерігається значний суспільний інтерес до реформування в галузі початкової освіти, адже саме на цьому етапі педагоги, закладаючи фундамент усвідомлених і ґрунтовних знань у дітей, сприяють престижу й позитивному іміджу загальноосвітнього навчального закладу, формуванню високого соціального статусу педагога.

Аналіз досвіду практичної діяльності вищих навчальних закладів свідчить про те, що в організації навчально-виховного процесу важливим є компонент самоосвіти майбутнього фахівця, який передбачає насамперед розвиток здатності педагога до навчання протягом усього життя. Сутнісною основою педагогічного професіоналізму стає готовність до особистісного й професійного самовдосконалення, до самонавчання та самовиховання. З огляду на це, проблема формування готовності до самоосвіти в майбутніх учителів початкової школи є надзвичайно *актуальною* й потребує її теоретико-методичного вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для твердження, що проблема формування готовності майбутнього вчителя до самовдосконалення є багатогранною і досліджувалась різними вченими. Її значимість відображена у класичній педагогічній спадщині (Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський), у зарубіжній науковій думці (І. Герде, В. Оконь), у вітчизняній педагогічній науці (О. Акімова, О. Боцюра, О. Бурлука, О. Малихін, В. Буряк та ін.). Так, за твердженням Ж. Руссо, – внутрішньою мотивацією педагогічного процесу стає прагнення людини до самовдосконалення [3, с. 191]. У дослідженнях Дістерверга підкреслено, що суто формальна освіта не існує взагалі, цінність мають лише ті знання і навички, які учень здобуває самостійним шляхом. «Беззаперечно сприйняті математичні, етичні й філософські істини, які не піддаються подальшому дослідженню й обґрунтуванню, скоріше пригноблюють розум і шкодять йому, ніж є корисними для нього. Лише плоди власного мислення або принаймні сприйняте і засвоєне шляхом самостійного роздуму, – зазначає А. Дістерверг, оживляє дух і переходить у переконання і характер» [3, с. 398]. На думку Г. Сковороди, робота з книгою є основою розумового розвитку. Найбільшою навчальною книгою Г. Сковорода вважав саме життя: не пізнавши навколишнього середовища, не можна пізнати себе в усій глибині [3, с. 32].

Дослідженнями психолого-педагогічного компоненту формування самоосвіти займалися М. Заборщикова, Б. Зязін, І. Наумченко, Д. Казиханова; педагогічні основи самоосвітньої компетентності висвітлені в працях

Є. Пилипенко, М. Піскунова, А. Громцевої, В. Андреєва; питання щодо професійної педагогічної самоосвіти знайшли своє відображення у роботах О. Прокопова, І. Наумченко, Л. Борисової, І. Борсукова.

Аналіз дисертаційних досліджень останніх років також підтверджує актуальність досліджуваної проблеми. Так, у дисертаціях розкриваються питання підвищення рівня готовності особистості до самоосвіти (І. Ганченко, Т. Климова, Л. Лянова, Н.Песцова, Л. Тучкіна, Т. Яковець та інші). Наприклад, розглядаються особливості розв'язання цієї проблеми з позиції педагогіки вищої школи, післявузівської підготовки або системи неперервної професійної освіти; досліджуються методики формування готовності майбутніх фахівців до самоосвіти; аналізуються основні чинники формування готовності майбутнього спеціаліста до самонавчання та самовиховання: розвиток пізнавального інтересу, умінь і навичок самостійної пізнавальної діяльності, реалізація проблемності, використання різних форм і методів навчання тощо.

Отже, проблема формування готовності студентів ВНЗ до самоосвіти є певною мірою дослідженою. Однак, на нашу думку, недостатньо висвітлені питання готовності до самонавчання, самовдосконалення, самовиховання майбутніх учителів початкової школи. Тому **метою статті** є аналіз теоретичних основ формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи, досягнення якої можливе за умови розв'язання нами *низки завдань*: розкриття сутності понять самоосвіта, готовність до самоосвіти; аналіз структурних компонентів готовності до самоосвіти; окреслення напрямів формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розкриття проблеми насамперед доцільно розкрити сутність поняття самоосвіти. Так, у педагогічних словниках можна зустріти трактування самоосвіти як «складової частини системи неперервного навчання, що являється об'єднувальною ланкою між базовою професійною освіти та додатковим періодичним підвищенням кваліфікації» [9, с. 252]. Вчені самоосвіту визначають як «вид вільної діяльності особистості (соціальної групи), що характеризуються її вільним вибором і спрямовуються на задоволення потреб у соціалізації, самореалізації, підвищенні культурного, освітнього, професійного і наукового рівнів, на отримання задоволення від реалізації особистістю її духовних потреб» [10, с. 140-151].

У контексті нашого дослідження особливо значимим є аналіз сутності поняття самоосвіти у професійній діяльності педагогів початкової школи. Роль учителя полягає не лише у навчанні молодших школярів основам грамотності, лічби, але, насамперед у пізнанні ними навколишнього світу, інших людей і самого себе; в розвитку дитини як неповторної індивідуальності, яка б могла себе реалізувати в сучасних умовах життя. Саме вчитель початкової школи власним прикладом, професійною майстерністю закладає основи формування творчого потенціалу до самостійної пізнавальної діяльності молодшого школяра. Розвиток таких якостей передбачає використання як традиційних, так і інноваційних методів навчання. Вміння володіти такими прийомами досягається педагогом у процесі професійної підготовки, самостійної творчої та науково-дослідної роботи. Тому, на нашу думку, самоосвіта майбутнього вчителя початкової школи є складним інтегративним поняттям, яке виражає діяльнісний і творчий потенціал студента, рівень його активності оволодіння системою професійних знань, формування вмінь і навичок, прагнення до самовдосконалення.

Практика доводить, що педагог у цілому й зокрема вчитель початкової школи просто зобов'язаний займатися своїм професійним самовдосконаленням. Однак, відсутність системної підготовки до самоосвітньої діяльності породжує низку питань, сумнівів і невизначеності в пошуку конструктивних рішень цієї проблеми. А відтак не менш важливим є визначення поняття готовності до самоосвіти, аналіз структурних компонентів, обґрунтування напрямів формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи.

Науковці визначають готовність як стійкий (як результат трудового виховання) або тимчасовий (як результат психологічної підготовки або психологічної мобілізації в даний період) стан, обумовлений наявністю потреби в праці. Досліджуючи зміст поняття «готовність до самоосвіти», Н. Терещенко, зробила висновок, що готовність до самоосвіти є таким психічним станом особистості, за якого людина глибоко розуміє значення самоосвіти, знає, як її

здійснювати і має потрібні для цього уміння і навички [8, с. 8]. У свою чергу, А. Громцева визначає готовність до самоосвіти як «процес оволодіння особистістю всіма компонентами самоосвітньої діяльності» [2, с. 26]. Зауважимо, що компонентами готовності до самоосвітньої діяльності є чинники, які, в свою чергу, слугують причиною та рушійною силою процесу самовдосконалення. На нашу думку, ці чинники (як зовнішні, так і внутрішні) насамперед зумовлюють прагнення особистості до досягнення належного професійного рівня та високої якості педагогічної праці.

В якості компонентів самоосвітньої діяльності Г.Коджаспірова виділяє наступні: 1)когнітивний, який визначається базовою культурою особистості, наявністю достатніх професійних знань і вмінь їх застосовувати; 2)мотиваційний, що виникає в результаті особистого усвідомлення значущості неперервної освіти, професійного вдосконалення і розширення кругозору, наявності стійких пізнавальних інтересів, прагнень, установок, сформоване почуття обов'язку; 3)процесуальний, який складається з розвинутих навичок самостійної пізнавальної діяльності, сформованих операцій розумової діяльності, умінь самоаналізу; 4)організаційний, що являє собою вміння вибирати зміст, форми його присвоєння; планувати свою діяльність і час, самоконтроль, самооцінку; 5)морально-вольовий, який має в своїй основі особистісні характеристики: допитливість, критичність, працездатність [5, с. 106-107].

У контексті дослідження конструктивним нам видається підхід до визначення структурних компонентів професійної самоосвіти майбутніх учителів, запропонований О. Малихіним. Так, потребу майбутніх учителів у професійній самоосвіті автор розглядає як синтез внутрішніх умов, що й забезпечує даний процес. При цьому вченим виділено чотири суттєві елементи професійної самоосвіти:

1) цілісний емоційно-особистісний апарат (внутрішня потреба в самовдосконаленні, особистісні якості (цінності), емоційно-вольовий механізм, загальні розумові здібності тощо);

2) система знань, умінь, навичок самоосвіти особистості (глибина сформованості наукових понять, взаємозв'язку між ними, уміння співвідносити наукові поняття з об'єктивною реальністю, розуміння відносності знань і необхідності поповнення їх шляхом систематичного пізнання);

3) уміння і навички професійно працювати з основними джерелами соціальної інформації (книги, бібліографічні системи, автоматизовані інформаційно-пошукові засоби, радіо, телебачення, спеціалізовані лекторії та ін.), уміння орієнтуватися в об'ємі інформації, вичленити головне в інформаційних технологіях, можливість його фіксування тощо;

4) система організаційно-управлінських умінь і навичок (прогнозувати і виконувати задачі самоосвіти, планувати свою роботу, уміло розподіляти зусилля і час на різноманітні обов'язки, створювати сприятливі умови для самодіяльності, здійснювати самоконтроль, самоаналіз результатів тощо) [6, с. 9].

Бачимо, що останній перелік структурних компонентів самоосвітньої діяльності відрізняється від попереднього (автор Г. Коджаспіров) тим, що О. Малихін виділяє вміння працювати з різними джерелами інформації в окремий компонент. При цьому в обох випадках науковці виділяють у переліку факторів, що впливають на самоосвітню діяльність, два критерії: результати навчальної діяльності та особистісні якості й характерні риси студентів.

Проаналізувавши різні підходи до визначення структури самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи, нами виділено низку чинників, які впливають на процес формування готовності до самоосвіти. Ці чинники нами умовно поділено на об'єктивні, тобто різні соціальні та матеріальні детермінанти, пов'язані з умовами життєдіяльності вчителя, що впливають на його поведінку й діяльність та суб'єктивні, спрямовані на виникнення мотивів самовдосконалення, розвиток здібностей, інтересів і потреб особистості.

На нашу думку, лише взаємозв'язок визначених чинників сприятиме внутрішній позитивній мотивації до освіти протягом життя; пізнавальній активності; усвідомленню потреби самоосвіти; розвитку внутрішньої спонуки до додаткової самостійної пізнавальної діяльності; стійкості пізнавальної потреби та інтересів; активності в навчальній та самоосвітній роботі; цілеспрямованості й системності всієї самоосвітньої роботи, розвитку особистісно-вольового компоненту та здатності до самоконтролю.

Саме в контексті аналізу визначених чинників формування готовності до самоосвіти окреслено основні напрями вирішення досліджуваної проблеми. Нами зроблено акцент на тому, що визначені чинники не мають викликати суперечностей між потребами особистості та суспільства. Йдеться про те, що соціальні та особистісно-психологічні впливи мають бути узгодженими між собою і не вступати в протиріччя з інтересами та прагненнями соціуму. Однак, між станом потреби в самоосвітній діяльності і пошуком способів та можливостей вирішення поставлених завдань слід виділити існування певних перехідних з'єднувальних факторів. Адже не завжди навіть при досить високій мотиваційній складовій вдається досягати бажаних самоосвітніх результатів. Так, наприклад, між суб'єктивним поняттям «Хочу» і об'єктивним поняттям «Треба», доцільно визнати існування таких перехідних чинників, як: «можу, вмію», що власне є вже певним інструментарієм для здійснення діяльності та гарантом результативності самоосвітнього процесу.

З огляду на це, доцільно, на нашу думку, визначати й глибоко аналізувати психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні, методичні фактори, які позитивно впливають на формування готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти. Йдеться про те, що для майбутнього педагога готовність до самоосвіти виступає як особистісна характеристика, яка виражається у прагненні оволодіти необхідними знаннями і вмінні впроваджувати їх в педагогічну практику, здатністю вільно орієнтуватися у різних джерелах інформації, самостійно знаходити відповіді на актуальні питання, оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві. Однак, формування такої готовності до самоосвіти може забезпечити лише певна освітньо-професійна система, що діє і розвивається за допомогою педагогічної моделі і визначається мірою сформованості професійних навичок і вмінь особистості для організації та здійснення самоосвітньої діяльності. Іншими словами, визначаючи готовність до самоосвіти як систему, необхідно розробити, обґрунтувати, спроектувати модель її формування у майбутніх учителів початкової школи, що й слугуватиме одним із провідних напрямів вирішення проблеми.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проблема формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи є надзвичайно актуальною і на часі. Саме від готовності педагогів до навчання протягом усього життя залежить успішність функціонування всіх ланок загальноосвітньої школи.

Готовність до самоосвіти є складним особистісним утворенням майбутнього вчителя початкової школи, яке формується у процесі професійної підготовки і проявляється у прагненні та здатності до самонавчання, самовиховання, саморозвитку та самовдосконалення. Формування готовності до самоосвіти є складним процесом, провідну роль у якому відіграють як навчальний заклад (навчально-виховний процес, позааудиторна навчально-виховна діяльність, науково-дослідницька робота, дозвілля тощо), суспільство (ЗМІ, громадська діяльність, волонтерство тощо), так і сама особистість майбутнього фахівця (його цінності, інтереси, потреби, мотиви, знання та вміння, воля тощо). Важливим у формуванні готовності до самоосвіти є цілеспрямованість, системність, цілісність і неперервність.

Подальшого наукового дослідження потребує розробка, обґрунтування та апробація моделі формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи в системі їх професійної підготовки.

Джерела та література

1. Акімова О. М. Напрями та форми самоосвіти в процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи / О. М. Акімова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2014. – № 2. – С. 15-22.
2. Громцева А. К. Формирование у школьников готовности к самообразованию: учеб. пособие по спецкурсу для пед. ин-тов / А. К. Громцева. – М.: Просвещение, 1983. – 144 с.
3. Джурицкий А. Н. История педагогики: навч. посібн. для студ. педвузів/ Олександр Наумович Джурицкий. – М.: Гуманіт. вид. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
4. Зборовский Г. Е. Самообразование как социологическая проблема / Зборовский Г. Е. Шуклина Е. А. // Социологические исследования, 1997. – № 10. – С. 113.
5. Коджаспирова Г. М. Культура профессионального самообразования педагога. Пособие. М.: АО "ЦИТП", 1994. – С. 276
6. Малихін О.В Формування у майбутніх учителів потреби в професійній самоосвіті: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Малихін О. В. ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Харків, 2000. – 17 с. – укр.
7. Радул О. С. Історія педагогіки України: навч. посібник. – 3-е вид., доп. і переробл. / Ольга Сергіївна Радул. – Кіровоград.: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД», 2008. – 202 с.
8. Терещенко Н. М. Формування у підлітків готовності до самоосвіти в умовах модульного навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.09 – теорія навчання / Н. М. Терещенко. – К, 2000. – 20 с.

9. Український педагогічний словник / уклад. Гончаренко С. У. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
10. Шуклина Е. А. Технологии самообразования : социологический аспект : Общественные науки и современность / Е. А. Шуклина. – М. : Гардарики, 1999. – 151 с.

References

1. Akimova O. M. Napryamy` ta formy` samoosvity` v procesi pidgotovky` majbutnix vchy`teliv pochatkovoyi shkoly` / O. M. Akimova // Visny`k Lugans`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky`. – Lugans`k, 2014. – № 2. – S. 15-22.
2. Gromceva A. K. Formy`rovany`e u shkol`ny`kov gotovnosti` k samoobrazovany`yu: ucheb. posoby`e po specz kursu dlya ped. y`ntov/ A. K. Gromceva. – M.: Prosveshheny`e, 1983. – 144 с.
3. Dzhury`nsky`j A. N. Istoriya` pedagogiky`: navch. posibn. dlya stud. pedvuziv/ Oleksandr Naumovy`ch Dzhury`nsky`j. – M.: Gumanit. vy`d. centr VLADOS, 2000. – 432 с.
4. Zborovsky`j G. E. Samoobrazovany`e kak socy`ology`cheskaya problema / Zborovsky`j G. E. Shukly`na E. A. // Socy`ology`chesky`ey` ssledovany`ya, 1997. – № 10. – S. 113.
5. Kodzhaspy`rova G. M. Kul`tura professy`onal`nogo samoobrazovany`ya pedagoga. Posoby`e. M.: AO "CY`TP", 1994. – S. 276
6. Maly`xin O. V Formuvannya u majbutnix uchy`teliv potreby` v profesijnij samoosviti [Elektronny` jresurs] : avtoref. dy`s. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Maly`xin O. V. ; Xark. derzh. ped. un-t im. G. Skovorody`. – Xarkiv, 2000. – 17 s. – ukp.
7. Radul O. S. Istoriya` pedagogiky` Ukrayiny`: navch. posibny`k. – [3-e vy`d.], dop. i pererobl. / Ol`ga Sergiyivna Radul. – Kirovograd.: Poligrafichno-vy`davny`chy` jcentr TOV «Imeks-LTD», 2008. – 202 s.
8. Tereshhenko N. M. Formuvannya u pidlitkiv gotovnosti do samoosvity` v umovax modul`nogo navchannya: avtoref. dy`s. ... kand. ped. nauk: specz. 13.00.09 – teoriya navchannya / N. M. Tereshhenko. – K, 2000. – 20 s.
9. Ukrayins`ky`j pedagogichny`j slovny`k / [uklad. Goncharenko S. U.]. – K.: Ly`bid`, 1997. – 376 с.
10. Shukly`na E. A. Technology`y` samoobrazovany`ya : socy`ology`chesky` jaspekt : [Obshhestvenny`e nauky` y` sovremennost`] / E. A. Shukly`na. – M. : Gardary`ky`, 1999. – 151 s.

Радюк Инна. Теоретические основы формирования готовности к самообразованию будущих учителей начальной школы.

Проблема формирования готовности к самообразованию будущих учителей начальной школы является актуальной и требует теоретико-практического решения. Целью статьи является анализ теоретических основ процесса формирования готовности к самообразованию будущих учителей начальной школы, который достигается путем решения ряда задач: раскрытие сущности понятий самообразования и готовности к самообразованию; характеристики структурных компонентов готовности к самообразованию и определение основных направлений конструктивного решения исследуемой проблемы в контексте анализа объективно субъективных факторов формирования готовности к самообразовательной деятельности. В статье определено, что самообразование будущего учителя начальной школы является сложным интегративным понятием, которое выражает деятельный и творческий потенциал студента, уровень его активности овладения системой профессиональных знаний, формирование умений и навыков, стремление к самосовершенствованию. Готовность к самообразованию является сложным личностным образованием будущего учителя начальной школы, которое формируется в процессе профессиональной подготовки и проявляется в стремлении и способности к самообучению, самовоспитанию, саморазвитию и самосовершенствованию. Формирование готовности к самообразованию является сложным процессом, ведущую роль в котором играют, как учебное заведение (учебно-воспитательный процесс, внеаудиторная учебно-воспитательная деятельность, научно-исследовательская работа, досуг и т.д.), общество (СМИ, общественная деятельность, волонтерство), так и сама личность будущего специалиста (его ценности, интересы, потребности, мотивы, знания и умения, воля и т.д.). Важным в формировании готовности к самообразованию является целеустремленность, системность, целостность и непрерывность. Дальнейшего научного исследования требует разработка, обоснование и апробация модели формирования готовности к самообразованию будущих учителей начальной школы в системе их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: самообразование, готовность к самообразованию, компоненты самообразованию, факторы формирования готовности к самообразованию, формирование готовности к самообразованию будущих учителей начальной школы.

Radyuk Inna. Theoretical foundations of readiness for self-education of primary school teachers. The problem of formation of readiness for self-education of primary school teachers is urgent and requires theoretical and practical solutions. The article is analysis of the theoretical foundations of the process of formation of readiness for self-education of primary school teachers, which is achieved by solving a series of problems: disclosure of the concepts of self and self-preparedness; characteristics of structural components of readiness for self-education and outline the main areas of constructive solution of the problem in the analysis of objective and subjective factors of formation of readiness for self education. The article stipulates that self future elementary school teacher is a complex integrative concept, which expresses the creativity and activity and student activity level of mastering the system of professional knowledge, skills formation, self-improvement. Willing to self is complicated personal formation of future elementary school teacher, which is formed during training and is manifested in the desire and capacity for self-learning, self-education, self-development and self-improvement. Formation of readiness for self-education is a complex process, the leading role which is played by a school (educational process, extracurricular training and educational activities, research work, leisure, etc.), society (media, social activities, volunteering, etc.), and the personality of the future specialist (its values, interests, needs, motivation, knowledge and skills, will, etc.). Important in the formation of preparedness is self-determination, consistency, integrity and continuity. Further research needs development, validation and test in model of readiness for self-education of primary school teachers in the system of vocational training.

Keywords: self, readiness for self-education, self education components, factors of formation of readiness for self-education, formation of readiness for self-education of primary school teachers.